

талданган жардамчы этиштерге токтолуп кетүүгө туура келди. Этиш сөздөр негизги кыймыл-аракеттик маанисин жардамчы этиш катары татаал этиштин тутумунда келген кезде өзүнүн лексико-грамматикалык маанисинен толук же жарым-жартылай алыстап кетет. Кыргыз тилиндеги ар кандай жардамчы этиштер өзбек тилиндеги жардамчы этиштерге маанилик жактан туура келсе да, тыбыштык жактан бир топ өзгөрүүлөргө учураганын көрдүк. Ошондуктан кыргыз жана өзбек тилдериндеги жардамчы этиштердин салыштырып изилдөө иши актуалдуу болуп саналат.

Жыйынтыктар:

1. Келечекте жардамчы этиштер, алардын табияты, маанилери, негизги этиш менен бирге жарата турган лексико-грамматикалык маанилери изилдениши керек;

2. Жардамчы этиштерди тектеш тилдердин материалдары менен салыштыруу аркылуу изилдөө ар бир тилдин жана жалпы эле түрк тилдеринин айрым тактала элек маселелердин чечилишине өбөлгө болоору белгилүү болду.

Колдонулган адабияттар:

1. Кыргыз тилинин грамматикасы: морфология [Текст].- Фрунзе, 1964.
2. Кыргыз тилинин түшүндүрмө сөздүгү 1,2-бөлүк [Текст]. – Б.: Салам, 2016.
3. **Абдувалиев, И.** Кыргыз тилинин морфологиясы [Текст] / И. Абдувалиев. - Бишкек, 2008. – 284 б.
4. **Давлетов, С.** Азыркы кыргыз тили: морфология. [Текст] / С.Давлетов, С.Кудайбергенов.- Фрунзе, 1980. – Б. 140 - 152.
5. **Абдулдаев, Э.** Кыргыз тили. Педагогикалык факультеттери үчүн окуу китеби [Текст] / Э. Абдулдаев, С. Давлетов.- Фрунзе, 1986. - Б.176 - 178.
6. **Кудайбергенов, С.** Кыргыз тилиндеги этиштин жасалышы [Текст] / С. Кудайбергенов.- Ф.: Мектеп– 1979.- Б. 5 - 7.
7. **Магруппова, З.М.** Узбек тилинин изохли лугати I-II том. [Текст] / З.М.Магруппова.-Москва, 1981.
8. **Сапаев, К.** Хозирги узбек тили Морфемика суз ясалиши ва морфология [Текст] / К.Сапаев.- Тошкент.- 188б.
9. **Хожиев, А.** Узбек тили морфологиясы, морфемикаси ва сўз ясалишининг назарий масалалари [Текст] / А.Хожиев.- Ташкент: Фан, 2010.
10. **Пазилова, Т.Ж.** Тектеш жана тектеш эмес тилдердеги этиштердин көптүк саны [Текст] / А.Заирова // Наука. Образование. Техника.- Ош: КУУ, 2020.- №2 (68). - Б.74 - 78.

Поступила в редакцию 27.01.2021 г.

УДК 82/821-29

Сарыков С.Т.

к.филол.наук, доцент Кыргызско-Узбекского Междун. универ., Кыргызская Республика

Тентимишова А.К.

к.филол.наук, ст.преп. Кыргызско-Узбекского Междун. универ., Кыргызская Республика

ТЕНТИ АДЫШЕВАНЫН ЫРЛАРЫНДАГЫ ТУРМУШ АКЫЙКАТТАРЫ

Макалада изилдөөнүн предмети катары Тенти Адышеванын поэзиясынын философиялуулугу каралды. Изилдөөнүн максаты - Тенти Адышеванын поэзиясы улуттук поэзиянын бир бөлүкчөсү катары көркөмдүк-поэтикалык өзгөчөлүгү, улуттук өң-түсү, өзүнө гана

тиешелүү касиеттери менен эл арасында жашай бере турган көрүнүш экендигин ачып берүү. Акындын поэзиясы салттык, поэтикалык-көркөмдүк алкакта алып караганда, башка улуттук поэтикалык салттардын терең таасири менен гана жаралган көрүнүш эмес. Анын поэзиясы биринчи иретте тубаса талант менен шыктан табигый түрдө жаралган көрүнүш. Акындын чыгармачылыгы элдик поэзияга, профессионалдык поэзиянын классикалык үлгүлөрүнө жакындыгы менен түшүндүрүлөт. Тенти Адышева уюткулуу турмуш акыйкаттарын керт башы менен ачып, өзүмдүк рухий тажрыйбасын, дүйнөгө жана өмүргө байланыштуу жекече көз караштарын, чыгармачылыкка карата менчик мамилесин иштеп чыккан.

Негизги сөздөр: поэзия; улуттук поэзия; профессионалдык поэзия; элдик поэзия; бийик көркөмдүктөгү чыныгы поэзия; поэзиянын классикалык үлгүсү; улуттук – оң - түс.

ПРАВДА ЖИЗНИ В ПЕСНЯХ ТЕНТИ АДЫШЕВОЙ

Поэзия Тенти Адышевой, как часть национальной поэзии с художественно-поэтической особенностью, национальным колоритом и индивидуальностью, является феноменом, живущим в сознании каждого читателя. С поэтично-художественной стороны поэзия поэтессы не явление, образованное под впечатлением других национальных поэтических традиций, а в первую очередь, явление, возведенное из врожденного таланта и вдохновения естественным путем. Ее творчество поясняется схожестью к народной поэзии и к классическим образцам профессиональной поэзии. Тенти Адышева, непосредственно раскрывая жизненные реалии, разработала собственный духовный опыт, личные взгляды по отношению к окружающему миру и жизни, и собственное отношение к своему творчеству.

Ключевые слова: поэзия; национальная поэзия; профессиональная поэзия; народная поэзия; истинная поэзия с высокой художественностью; классический образец поэзии; национальный колорит.

THE TRUTH OF LIVE IN THE SONGS OF TENTA ADYSHEVA

The subject of this article is the philosophical nature of Tenti Adysheva's poetry. The purpose of the article - Tenti Adysheva's poetry as a part of national poetry, artistic and poetic features, national color, unique features and reveal that it is a phenomenon that can live among people. The poet's poetry is not only a phenomenon of deep influence of other national poetic traditions, but also in the traditional, poetic and artistic context. His poetry is primarily a natural phenomenon of innate talent and talent. The poet's work is explained by his closeness to folk poetry, classical examples of professional poetry. Tenti Adysheva personally revealed the realities of fermented life, developed her own spiritual experience, personal views on the world and life, a proprietary attitude to creativity.

Key words: poetry; national poetry; professional poetry; folk poetry; authentic poetry with high artistry; classical sample of poetry; national coloring.

Тенти Адышеванын дүйнө, өмүр, чыгармачылык жөнүндөгү асыл ой толгоолорду, жаркын көз караштарды, аруу сезимдерди туюндурган тунук сөздөрү калды. Акындын өмүр-өлүмгө, турмуш-жашоого, жаштык-карылыкка, мезгил-мейкиндикке карата болгон ички ой толгонууларынын натыйжасында келип чыккан философиялык лирикаларында убакыттын учкулдугун, өмүрдүн тездигин айтуу менен гана чектелбестен, өзүнүн жеке сезимдерин бүткүл адамзат турмушу, тагдыры менен жуурулуштуруп жиберет.

Акын: «*Акым барбы?*» деген ырында:

Өмүрдү сүргөнүм жок кыйноодомун,
Ыржайып күлгөн менен ыйлоодомун.

Өлүм менен өмүрдүн талашында,
Тагдырдын терисине сыйбодоомун.
Жашоонун парзы беле, шарты беле,
Чиркин ай, жарык күндү кыйбоодомун... - дейт

же «*Тагдыр менен беттешүү*» - деген ырында:

Мен кыргыздын ардактаган,
Акын кызы, сыйлуу кызы.
Мен тагдырдын арбап турган,
Мундуу кызы, ыйлуу кызы.
Борошолуу өмүрүм, аптап урган,
Аралаша бир келип жайыңкышы... - дейт.

Чындыгында, акындын тагдыры бир карасаң бактылуу, үй-бүлөлүү, жогорку кызматтуу, эл алды, эл акыны, эки бирдей эл сыйлаган, эл урматтаган, элге аттын кашкасындай таанымал кыргыздын жигиттеринин өмүрлүк жары. Баары-баары ойдогудай. Экинчи жагынан карасаң, акын өзү айткандай, өмүрдүн баары өкүнүч, кайгы, арман, ый, жоготуу менен өткөндөй. Бирок, эрки бектигинен, чыгармачыл табияты жана көңүлү сүйгөн өнөрү бардыгынан тоодой күйүттү чыдап көтөрүп, өмүрлүк жарынан айрылса да кайратын курчутуп, кабыргасын кайыштыра баскан кайгы-касыреттен поэзиянын жардамы менен кутулуп, нукура поэтикалык саптарды жаратуудан гана жашоо маанисин көрүп, чыныгы чыгармачылыкка бел байлаган. Акын поэзияны жөнөкөй гана чер жазуу дебестен, өз өмүрүнүн шериги, жашоо мааниси, өзүнүн адамдык касиеттеринин жана рухий байлыктарынын каражаттары деп, эл-жерге адал кызмат кылуу деп билген. Заман алдындагы акындык парзын өткүр сезип, өзүнө-өзү суроолорду берип, мекенге, калкына татый турган иш кылсам деп, өзүнө бийик талаптарды коюу анын экинчи табиятына айланып, өмүрүнүн акыркы күндөрүнө чейин коштоп жүргөн. Ушул жерден дагы бир нерсени эске алууга болот. Акын маңдайына жазган тагдыр кыйынчылыгын аялзаты болгондугунан ыйлап-ыйлап чыдап көтөрүп, аялдык мээрман акылы менен ой жүгүртүп, аялдын жүрөгү менен сезип, балдардын келечеги деп максат коюп, турмушта татыктуу жашаган, тагдырдын татаал сырларына туруштук берген. Бул жөнүндө акын мындай деп жазат:

Мен кечээ сындым дегем,
Бүгүн болсо-
Сынбай гана бүгүлгөнүм түшүнөм.
Мен кечээ өлдүм дегем,
Бүгүн болсо-
Өлбөй жандан түнүлгөнүм түшүнөм.
Мен кечээ үзүлдүм го дегемин,
Бүгүн болсо-
Үзүлбөстөн сүзүлгөнүм түшүнөм.
Бирок гана,
Күн артынан күн өтсө,
Менде кубат кетип барат күчүнөн...

Мындай жыйынтыкка келгенибиздин себеби, баарыбызга маалым. Аялзатына караганда эркектер турмуштагы кайгы-касыретти көтөрө албай ичине сактап, бук болуп, сыртына ый

кылып чыгара албастан жолдон чыгып, ичимдик ичип, турмуштун запкысына женилип, моюн сунуп өз турмуштарын сындырып, бузуп алат.

Акын дагы: Алдас уруп алып учкан жан тура,
Өмүр чиркин күйүп турган шам тура.
Бакты тапса ак эмтектен ак жашап,
Ар бир адам өзүнчө эле хан тура... - дейт.

Демек, биз жогоруда учкай белгилегендей, акын өзү кечирген өмүрүндө жамандык менен жакшылыкты, ийгилик менен кемчиликти, жетишкендик менен жетишпестикти, кыскасы жашоонун бардык оош-кыйыштарын өткөргөн жана татыктуу жашап, барк алганга аракеттенген.

Ошентип, Тенти Адышева уюткулуу турмуш акыйкаттарын керт башы менен ачып, өзүмдүк рухий тажрыйбасын, дүйнөгө жана өмүргө байланыштуу жекече көз караштарын, чыгармачылыкка карата менчик мамилесин иштеп чыккан. Дегинкисинде ал өз бетинче ойлоно билгенге, дүйнөнү өзүнчө түшүнгөнгө, оригиналдуу чыгармачылык кол жазмага ар кыл рухий кыйынчылыктарды аралап өтүп жеткен. Чындыгында, өмүр дайрадай, дайра өмүрдөй ага берет. Адам тарых менен, тарых адам менен түбөлүк байланыштуу. Мезгил өтөт элес калат, мезгил өтөт эскерүү калат, жашоонун түбөлүктүү, улуу да мыйзамы мына ушундай.

Акындын «*Көз илинбейт*» ырынан:
Көз илинбейт өткөнүнө өмүрдүн,
Арман ашып көздүн жашы төгүлдүн.
Гүлкайырдай жаш күндөрдүн далайы,
Кайсыны айтам кайгы менен көмүлдүн.

Түн күзөтүп үндөсөм да дүнүйө,
Кайрып учуп кайрылбастай көрүндүн.
Эрке жаштын сен чолпону маңдайда,
Кайда кеттиң, караан үзүп бөлүндүн.

Көрдүңүзбү, биз белгилегендей, Тенти Адышева керт башынын күйүтүнөн накта поэтикалык саптар жасай алган. Адамдын керт башына түшкөн кайгы-касырети да поэзияга буюм боло аларын, деги моралдык күчтүү жапа чегүү да, адбиятта чагылуу аркылуу турмуш көрүнүшү экенин, ансыз жашоонун мазмуну да, адабияттын мазмуну да өксүп каларын дүйнөлүк классиктердин, улуттук акындарыбыздын да адабий мурастары айкын далилдей алат.

Өлүм күйүтү дегениң кайгы-капанын эң бийик чекити го... Ал эми ар кандай өлчөмдөгү кайгы-муңга адам өмүрү жарды эместиги да белгилүү. Чыныгы акын ошолордун баарын түгөл болбосо да, эң урунттууларын көркөм сөздө чагылдырбай койбойт. Чынчынына келгенде, жекече таасирлерин, майда-чоң турмуштук көрүнүштөргө карата реакциясын, кайгы-кубанычын ыр түрүндө эркин жана өзүнчө туюнта баштаганда гана акын жемиштүү чыгармачылык жолго чыгат.

Акын: Каныкей да, Айчүрөк да эмесмин,
Кайдан жүрүп мен аларга теңештим.
Кайгы-капа деңизинде чөмүлүп,
Кайран жашты келбес жакка жөнөттүм.

Кымбат күндөр өтүп бүткөн эмедей,
Мен өмүрдөн эч нерсени күтпөдүм.
Өмүр супсак, көңүл чөгүп тунарып,
Шум тагдырдын аскасынан түшпөдүм - дейт.

(«*Эстедим*» ырынан)

Айтор, өз өмүрүндө кезиктирген, баамына урунган каарын келтирген, мээримин ийиткен, делебесин козгогон турмуштук фактылардан да, аларга байланыштуу туулган өзүмдүк таасирлеринен да, Т. Адышева накта поэзияга тиешеси бар «буюмдарын» жасай алган. Ал бир караганда майда барат көрүнгөн нерселерди ыр кылып жаза берген. Бирок, ал өзү интеллектуалдык деңгээли жактан алганда маданияттын кыйла эле бийик тепкичине көтөрүлгөн чоң адам болгон, ошон үчүн анын майда барат таасирлердин натыйжасында жаралган ырларында чоң адамдын өзү, көз карашы, мамилеси айкын турат.

Тенти Адышеванын көпчүлүк ырлары өлүм жана өмүр, жашоо жана дүнүйө, жалпы эле турмуш сырларына арналып жазылган. Ырас, булар тууралуу өткөн кылымдын бардык көрүнүктүү акындары ыр чыгарышкан. Бирок, Т.Адышева бирөөлөрдү туураганынан ошол темаларга кайра кайра кайрыла берген эмес. Ал ошол окуяларды башынан кечирип жатты, ошол себептен өлүм менен өмүр маселесин эрте ойлонуп, эрте туюп, башкалардан өзгөчө сезимде калып, санаасын санга бөлөгөн. Өзү кыйналса, өзү кайгырып капаланса дүйнө кошо ооруп жаткандай туйган. Турмуш миң түрлүү, катал болуп сезилген. Бирок, акын ошол жүктү көтөрө алган.

Акындын «*Укмуш жараат*» ырынан:
Айланам алоолонгон кызыл жалын,
Өрттөнүп күйүп жаткан курган жаным.
Боор ачып карасаңчы, чиркин дүйнө,
Айыпсыз мен шордууну кыйнаганын.
Жүрөктү алсыраткан укмуш жараат,
Өмүргө белек берип сыйлаганың.
Үшкүрүк адат болуп орун алат,
Көөдөнгө чексиз капа сыйбагандан.
Эрксизден эки көздөн булак агат,
Зарланып назик жүрөк ыйлагандан.!

Жогоруда белгилегендей, акындын жан-дүйнөсүндө буюгуп жаткан таланты, анын өмүрлүк курбусу Жоомарт Бөкөнбаевдин капилеттен дүйнөдөн кайтышынан кийин өөрчүгөнүн талдоого аракеттендик. Акын өз эскерүүсүндө: «Кокусунан Жоомарт машинадан аварияга учурап каза таап калды. Мага бул кайгылуу окуя өтө оор тийгендиктен, бул кайгы кошок түрүндө болуп, акырында ырга айланып жаткандай болду. Жеке гана эмес ыр саптары түшүмдө дагы улантылуучу... менин биринчи "Акын" деген ырым Жоомартка арналып жазылган»".

Акын өлүмгө кайдыгер карап тура алган эмес. Бар болуп туруп, анан кайра жок болуп калуу ага дүйнөдөгү барып турган адилетсиздик катары сезилген. Ал мындай адилетсиздикке чыдай албай, көнө албай бүткүл сезими менен ырларды жараткан.

Акын «*Кайрылуу*» деген ырында:

О, калайык, адамзат!
Адам, кетип түбөлүккө жашынды,

Жашынбаса сүртөт белең жашыңды.
Улуу эле, сулуу эле,
Ички дүйнө, сырты менен келишкен,
Табигаттын аябаган баарын тегиз бериштен.
Кылым берет өтө сейрек мындайды,
Кымбаттыгы кыйла адамды кейиткен,- дейт.

Бул саптарынын уландысында эл адамдары - акын, бийчи, илимпоз, күүчүлөрдүн бул жарык дүйнө менен кош айтышып кете беришкендиктерин, ушулардын өлүмүнө комуз боздоп, күйүт тартып, өксөп, мундап, кейиш тартып күбө болгондугун сүрөттөйт.

Өмүр-өлүм темасын көркөм чагылтууда акын адам турмушун диалектикалык көз карашта баамдап, бири өлсө, экинчиси жарык дүйнөгө келип, эл деген жоголбосун, дайыма узарып, түбөлүктүү экенин баса белгилейт. Колунан көөр төгүлгөн не бир асыл адамдар өтүп жатса да, алардын ордун андан кем кылбаган асыл адамдар берээрине көзү жеткен акын:

О, калайык-адамзат!
Кубангыла, баш көтөрүп кейиштен!
Бала келди –уул келди келишкен,
Адам келди-асыл келди төрөлүп,
Акыл келди ак бешикке бөлөнүп.

Кылым берет өтө сейрек мындайды,
Кубан журтум, кубат кылып сыйлайлы,
Булар жазат ырдын, күүнүн жакшысын,
Күүлөп комуз күндө бийик таңшысын! - деп, өмүрдүн,

келечектин добулбасын кагат.

Дагы акын өзүнүн эскерүүсүндө: «Адам жүкчүл, адам балбан, эмнелерди көтөрбөйт, эмнелерди жеңбейт!

Өлгөндүн артынан өлбөйт!
Ким көргөн,
Ыйлаган адамдын жүрөгүн,
Жоготкон ботосун
Ингендей болкулдап боздошун,
Түнөрө нөшөрлөп,
Төгүлгөн жамгырга окшошун?!.
Ким көргөн,
Мен көргөм ушунун баарысын!
Кылчактай артына,
Адамдын ажалга барышын.
Бирок мен көрбөдүм,
Өлгөндүн артынан ажалсыз,
Өзү өлүп калышын!» - деп, эскерет.

Акындын оригиналдуу философиялык ойлор менен берилген бул саптары-турмуш чындыгы, акын жүрөгүн тынымсыз өйкөгөн, санаасын санга бөлгөн олуттуу ою, ыймандай сыры. Өлгөндүн артынан эч ким өлбөйт, турмуш өз нугунда өтө берет, бирөө өтсө, бирөө төрөлөт - бул деген турмуштун жазылбай турган мыйзамы.

Дагы акын:

Чырактай нечен асыл өчүп кетти,
Булбулдай далай акын өтүп кетти.
Катарым суйдаң тартып кеткен менен,
Карасаң канча жаштар өсүп жетти... - дейт.

Тенти Адышеванын өмүргө жана өлүмгө карата жалпы акындык мамилесинде муңайым акылмандык, басмырт оптимизм, чыныгы кайрат-күч бар. Акын ушул өңдүү ырлары менен кыргыз поэзиясына бир топ өз салымдарын кошо алды.

Акын кайсыл темага, кайсы проблемага аяглап өтпөсүн, объективдүү дүйнө жөнүндө тереңирээк ой терметип, жаңыча пикир айтууга далбас урат. Бул анын поэзия окурмандарына жасаган астейдил мамилесинен кабар берет. Тарых көрсөткөндөй, кыргыз коомунда аялдар кадыр-барктуу эле орчундуу орунду ээлешип келген жана эр-күйөөлөрдүн жанында алардын энчилүү орду болгон. Ч. Омуралы уулу сүрөттөгөндөй, «кундуз тебетейге кулпунтуп үкү тагып суйсала баскан кыз баланын көркү» бир өзүнчө, «кайкайган ак элечекке каркыра канат сайынып төшүн керген маралдай кериле баскан келиндин баркы» бир өзүнчө, «сабаадай жайылган саябалуу байбиченин наркы» бир өзүнчө, «эл-журт тынч болсун деп амандык тилеп бата тарткан асылзаада энелердин» орду бир өзүнчө санжыра экендигин ким танат.

Аялдын үй-бүлөдөгү орду да өзгөчө бааланган. Үй коломтосун өчүрбөй бактылуу турмушту камсыз кылуу процессинде аялдын ролу эбегейсиз экендигин баса белгилешкен. «Ат жакшысы боз болот, алганы жакшы жолукса, атасы душман дос болот», «Жакшы катын жаман эрди эр кылат, жаман катын жакшы эрди жер кылат» десе, дагы бир жеринде «Жакшы болсо катының, табыла берет акылың, куусаң кетпейт жакының, жаман болсо катының, кете берет акылың, жалынсаң да келбейт жакының» жана башка толуп жаткан накыл кептер аялдын өз күйөөсүнүн алдындагы өзгөчө ордун тастыктайт.

Мындай орчундуу ойлорду камтыган ата-салтындагы аялзатынын өзгөчө ордун, нарк-насилин акын эң сонун түшүнгөн. Аялзатынын өкүлү болгондуктан аялдардын турмушуна, бактысына кайдыгер карай албай, эне катары жасаган эмгектерине, турмуштагы ролдоруна, алардын тагдырларына арнап чыгармаларды жараткан. Аялдын сырткы келишкен келбетин, суйкайган сулуу түспөлүн, ажайып күлкүсүн, назданган сулуулугун, турмуштагы көтөргөн оор жүгүн поэтизациялоо арбын.

Акын «*Биз аялдар*» аттуу ырында:

Биз аялдар нурлуу болуп жаралдык,
Көз кумарды кандыраар.
Көрктүн баарын биз алдык,
Суктанышса жигиттер ого бетер жасандык.
Биз аялдар сулуу болуп жаралдык,
Эркелетсе жигиттер,
Суйкая биз тарандык.
Күнгө тете болгонсуп,
Күзгүдө улам карандык.

Ал эми, «*Аялдын жүгү*» аттуу ырында:

Аялдын арабасы толо жүгү,
Тынымсыз тартып келет күнү-түнү.
Эне жүгүн алмашып кызы тартып,

Кычырап арабанын чыгат үнү.
Кылымдар кылчайбастан өтө берет,
Кыздар да эне жашка жете келет,
Кылдырап оор тартып арабасы,
Күндөн күн күчү тайып кете берет.
Энелик эбегейсиз түйшүгүндө
Эртелеп сулуу түрү өчө берет,
Бирок да көөнөрүшүп көрккө бөлөп,
Түрлөнүп тиккен гүлү өсө берет..."- деп, сүрөттөйт.

Акын тизмектеген саптарды карасаңыз, аялзатынын турмуштагы орду айдан көзгө урунат. Аял деген суйкайган сулуу, көркөмү келишкен, ааламга күн сымал нурун чачкан «өмүрлүк жар», аял деген «үйдүн куту», адамзаттын өмүрүн, тукумун улантуучу «эне, аял» деген ак бешикти терметип, бойтондогон жаш балдардын, жалпы элдин тынчтыгынын «сакчысы». Аял тарткан түйшүктү эч бир жан көтөрө албас. Күнүмдүк түйшүгү аз келгенсип, келечекке тукум калсын, - деп, үмүт менен муун калтырат. Т.Адышеванын Аялзатына арналган «Аялдардын бактысы», «Кызды төрөгөн эне», «Жаш кыялым», «Аялдын жүгү», «Эне тилеги», «Эне сөзү», «Биз аялдар», «Бакыт эмей эмине?», «Кыз таалайы», «Аялдарга» ж.б. деген өңдүү ырлары жана бир нече поэмалары бар.

Акын жогорудагыдай философиялык мааниси бар ырларын жаратуу менен өзүнүн эң кымбат, эң аялуу сезимин туулуп өскөн жерине, ата-энесине, өмүрлүк жарларына багыштайт. Көпчүлүк учурда лирикалык каармандын ролун автор өзү аткарат. Ошону менен катар эле граждандык лирикасында да кыйкырык сөздөр, кооз фразалар жокко эсе, аларда да, акын таасын сөздөр менен өз идеясын ийкемдүү ачык берүүгө жетишкен.

Жогоруда сөз кылгандай өмүр-өлүм темасы акындын калеминен сырта калган жок. Адамдардын өмүрүнүн кыскалыгына өкүнүү, ой жүгүртүү анын бир кыйла ырларынын мазмунун ээлеген. «Кеткендердин айлында», «Адам кызык», «Токто десем», «Ойнобо», «Алтымыштан ашкандарга», «Адам күтөт», «Адам кызык», «Мен кайда», «Унутулбайт», «Тирүүмдө айт», «Ойлор келет», «Тагдыр чечет», «Кайда чеги» сыяктуу ырларынын борборун күндөнөй, айдан жыл күлүктөрчө өмүрдүн зыпылдап тез өтүп бара жатканына ой жүгүртүп, асыл адамдардын улуулугун даңазалайт.

Жыйынтыктар:

1. Тенти Адышеванын поэзиясындагы турмуш акыйкаттарынын чагылдырылышы берилди;
2. Акын ырларынын философиялуулугу баяндалды;
3. Тенти Адышева кайрылган темалардагы карама-каршылыктардан турган турмуш сырлары ачылып берилди.

Колдонулган адабияттар:

1. **Адышева, Т.Ж.** Кылы үзүлгөн комузум [Текст] / Т.Ж. Адышева // Чыгармалар жыйнагынын бир томдугу. - Ф.: Кыргызстан, 1987.
2. **Айтматов, Ч.** Биз дүйнөнү жаңыртабыз, дүйнө бизди жаңыртат [Текст] / Ч. Айтматов. – Ф.: Кыргызстан, 1988.
3. **Артыкбаев, К.** Чыгармалар жана ойлор [Текст] / К. Артыкбаев. - Ф.: Кыргызстан, 1974.

4. **Адышева, Т.Ж.** Ырлар жана поэмалар [Текст] / Т.Ж. Адышева. - Ф.: Кыргызстан, 1979.
5. **Артыкбаев, К.** Нускалуу ыр дүйнө [Текст] / К. Артыкбаев. - Б: Кыргыз туусу, 2003.- Б. 28-31.
6. **Даутов, К.** Уникалдуу феномен [Текст] / К. Даутов. - Ф.: Ала - Тоо, 1989, №9.- 159б.
7. **Момунова, Г.** Кыргыз Республикасынын эл акыны Тенти Адышевага 90 жыл [Текст] / Г. Момунов. - Б.: Кыргыз туусу, 2010.
8. **Маяковский, В.В.** Эки томдук чыгармалар жыйнагы [Текст] / В.В. Маяковский.- Москва, 1988.
9. **Тургунбаев, С.** Ыр дүйнөсү ыйык [Текст] / С. Тургунбаев. - Ф.: Кыргызстан маданияты, 1980.
10. **Сарыков, С.Т.** Философия поэзии Т.Адышевой [Текст] / С.Т. Сарыков // Наука. Образование. Техника.- Ош.: КУУ, 2020.- С. 50- 56.

Поступила в редакцию 17.02.2021г.

УДК:81(-055.2)

Акматова А.А.

доцент Ошского государственного универ., Кыргызская Республика

КЫРГЫЗ ТИЛИНДЕГИ "АЯЛ" КОНЦЕПТИНИН ЖАШ ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮНӨ КАРАЙ АТАЛЫШТАРЫ ЖАНА ТУРМУШТАГЫ ИШ КАДАМДАРЫ

Изилдөөнүн предмети катары кыргыз тилиндеги аял концепти каралган. Концептке ылайык келген, дал келген белгилер жана катмарлар, мүнөздөмөлөр белгилүү бир адамдын эне тилинде жана маданиятында ишке ашаары белгилүү. Тил бул маданияттын – негиздөөчүсү. Изилдөөнүн максаты кыргыз тилиндеги 'аял' концептин түзгөн сөздөрдүн жааш өзгөчөлүктөрүнө карай аталыштары, турмуштагы иш кадамдары боюнча түшүндүрмөлөрдү берүү болуп эсептелет. Изилдөөлөрдө адабияттарды талдоо усулдары колдонулган. Бул макалада «аял» концептисинин элементтери болгон турмуштагы жааш курактык өзгөчөлүктөрүнө карай аталыштагы сөздөрдү изилдеп табуу жана туура колдонууну билүү да чоң мааниге ээ экендиги ырасталды. Алынган илимий жыйынтыктар орто жана жогорку окуу жайларга сунушталат.

Негизги сөздөр: зайып; аял; улгайыңкы аял; узчулук; жүрүм-турум; коом; улуттук баалуулуктар; каада-салт; үй-бүлө.

ВОЗРАСТНЫЕ РАЗЛИЧИЯ КОНЦЕПТА "ЖЕНЩИНА" И ИХ ЖИЗНЕННЫЕ ОБЯЗАННОСТИ В КЫРГЫЗСКОМ ЯЗЫКЕ

В данной статье рассматривается концепция «женщина» в кыргызском языке как предмет исследования. Известно, что знаки и слоги, характеристики, соответствующие понятию, реализуются на родном языке и культуре конкретного человека. Язык является основателем культуры. Поэтому целью данной работы является объяснение названия слов, составляющих понятие «женщина» в кыргызском языке, в соответствии с их возрастом, жизненными ступенями. В исследовании использованы методы анализа литературы. В статье подтверждается важность исследования и правильного употребления существительных в зависимости от возрастных характеристик жизни, которые являются элементарными понятиями «женщина», полученные результаты рекомендуются для среднего и высшего образования.